

МАЛКИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ В ИНДУСТРИЯТА

Тежката икономическа криза, обхванала страната, и необходимостта от нейното преодоляване ни наведоха на идеята да потърсим конкретни възможности за съживяване на производствената сфера. Неслучайно се ориентирахме към индустриалния отрасъл, тъй като именно той влияе позитивно (негативно) върху националното стопанство. Теоретичните познания, а и опитът на напредналите страни показват, че за ефективното развитие на този отрасъл съществено значение имат изграждането и функционирането на малките и средните предприятия.

Въпреки че за тези проблеми се говори отдавна, все още няма реални практически резултати. Например у нас липсва цялостна нормативна база, уреждаща развитието на малкия и средния бизнес, в т.ч. и Закон за малките и средните предприятия, който да регламентира всички процеси, свързани с тези структури. Не е възможно да се очакват положителни резултати, ако все още има “бели полета” в теоретичните постановки, няма законодателна уредба и поради това не се предприемат конкретни практически действия.

Важно място при практическото реализиране на тези проблеми има изясняването на същността и особеностите на малките и средните предприятия. По различни причини в икономическата литература не се прави точна характеристика на този тип стопански единици. Практическа значимост на проблема има разкриването както на техните положителни страни, така и на недостатъците им. Подчертано е, че без намесата на държавата – юридическа, икономическа и т.н., развитието на малкия и средния бизнес е почти невъзможно, а това означава, че в индустриалния отрасъл не биха могли да се очакват позитивни резултати.

Разгледани са и факторите, които влияят върху изграждането и функционирането на малките и средните предприятия в индустрията като са разкрити големите им възможности за развитието на изследвания отрасъл.

I. Същност и особености на малките и средните предприятия

Проблемът за развитието на малкия и средния бизнес не е нов за българската икономическа действителност. Например периодът от Освобождението до началото на Втората световна война се характеризира с масово изграждане на предприятия в индустриалния отрасъл, като преобладаващата част от тях са малки.

След национализацията през 1947 г. повечето от малките предприятия бяха ликвидирани, други се уедриха, трети се сляха и т.н. По време на командно-административната система на управление на икономиката бяха построени нови предприятия. Като цяло този период се характеризира с необоснован процес на концентрация. Изграждаха се предимно големи предприятия, без да са съобразени с конкретните дадености. Тези процеси

дадоха своя негативен отпечатък върху развитието не само на индустриалния отрасъл, но и на националното стопанство като цяло.

Изследвайки икономиката на страната в близкото минало следва да се отбележи, че въпреки стремежа към концентрация, на много форуми се поставяше въпросът за изграждането и функционирането на малки и средни предприятия. Съвършено правилно беше оценено значението на тези стопански единици за цялостното развитие на икономиката. Разработиха се и действията редица нормативни документи, които целяха да регулират този процес. Създадена беше Българската индустриално стопанска асоциация (БИСА) като централен координиращ орган със специализиран междуведомствен технико-икономически експертен съвет към нея. През 1984 г. с Постановление на МС № 33 бяха приети Насоки за ускорено изграждане на малки и средни предприятия и Наредба за специфичните правила на икономическия механизъм в малките и средните предприятия. Изградените предприятия, макар и малко да са на брой в края на 80-те години постигнаха добри икономически резултати.¹

Опитът показва, необходимостта от изграждане на различни по размер предприятия в индустрията като научното управление на концентрацията на производството се осъществява чрез оптимизиране величината на производствените мощности в дадения район. По такъв начин по естествен път може да се постигне рационално съотношение между тях.

Преходът към пазарно стопанство дава своето отражение и върху индустрията и на процеса, свързан с развитието на малкия и средния бизнес. Преобладават негативните процеси. Производството не се съобразява с потребителите и обкръжаващата го бизнес среда и бележи спад. Икономическата криза засегна тежко и този отрасъл на националното стопанство.

Страната не разполага с ясна програма за икономическа реформа. За създаването на икономически структури, но от пазарен тип е наложителна намесата на държавата. Това не трябва да се смята като отстъпление от принципите на пазарната икономика. Напротив, в развитите страни в периоди на кризи се засилва държавната намеса чрез използването на икономически регулатори.

Монополите продължават да осъществяват своята дейност безпрепятствено, което влиза в противоречие с интересите на потребителите. Последните понасят техните удари, намалява платежоспособността на преобладаващата част от населението, а в производството не се наблюдават цялостни положителни промени.

Въпреки че през последните години беше регистриран значителен брой фирми, съществени изменения в концентрацията на индустрията не се забелязват. Това още повече потвърждава тезата за необходимостта от изграждането на малки и средни предприятия в този отрасъл на националното стопанство.

Към посоченото следва да се прибави и твърдението, че в съвременните условия значително се промени бизнес-средата, в която функционира индустрията. От стопанските единици се изисква да реагират

¹ За повече подробности вж. *Хрелев, С.* и др. Малките предприятия в самоуправляващите се териториални общности. Варна, 1988, 41-43.

по-бързо на динамиката на потребностите, ефективно да използват факторите на производството, да решават редица социални проблеми, в т.ч. разкриване на нови работни места и т.н. Всичко това ни дава основание да направим обобщение, че малките и средните предприятия са нужни структурни единици, за ефективното развитие на индустриалния отрасъл както в сегашния момент, така и в по-близкото и по-далечното бъдеще.

С промените, които настъпиха в страната, се измениха и съдържанието и структурата на използваните организационни форми. Отпаднаха стопанските обединения, комбинатите и др. Нормативните документи се посочват понятията “фирма” и “предприятия”.

В Търговския закон² се посочва, че фирмата е наименованието, под което търговецът упражнява занятието си и се подписва. Всяка фирма освен предписаното от закона необходимо съдържание може да включва означение за предмета на дейност, участващите лица, както и свободно избрана добавка и се изписва на български език. Дейността на фирмите не трябва да влиза в противоречие с действащите закони.

Предприятието като организационна единица има икономически произход и е сравнително ново – появява се през втората половина на XIX век. То може да се разглежда от позициите и на правото, и на икономиката.

Според Търговския закон предприятието е съвкупност от права, задължения и фактически отношения. Оттук може да се направи извода, че Законът не признава предприятието като правен субект, а го третира като подчинен на неговия собственик (търговеца) комплекс от елементи, който служи на дейността му.

В Закона за счетоводство също се дава интерпретация на предприятието. В §1 на допълнителните разпоредби то се разглежда като “икономически обособени юридически и физически лица, които осъществяват разрешена от закона дейност”.

Предложените определения не разкриват производствено-стопанската дейност на предприятието и целите, които стоят пред него. Според нас в определението е необходимо да се акцентира именно върху неговите основни характеристики и върху функционалната му принадлежност. Следователно индустриалното предприятие следва да се разглежда като съчетаване във времето и пространството на елементите на производството, в резултат от което с индустриални технологии се осъществява разрешена от закона производствено-стопанска дейност. Нейната цел е производството на продукция (извършване на работа от индустриален характер) за задоволяване на определени потребности, като стремежът е да се реализира печалба. С други думи, извършва се покупка на факторите на производството на пазара, тяхното съединяване с цел производство и реализация на готов продукт (услуга).

Предприятието е основно звено, в което се осъществява производствено-стопанска дейност. То притежава определена производствена, търговска и финансова самостоятелност. Характеризира се с технико-технологично, организационно, икономическо и производствено единство.

² Приет от Великото народно събрание на 16.V.1991г. и обнародван в Държавен вестник, бр. 48 от 18.VI.1991 г.

Предприятието е динамична величина. Върху него оказват влияние множество външни и вътрешни фактори. От степента на тяхното изследване и от съобразяването с тях зависи ефективността от функционирането му.

В икономическата литература се срещат дискусии, свързани с понятията “размер на производството” и “размер на предприятието”. При това не са редки случаите, когато те се отъждествяват. Необходимо е да се изтъкне, че между тези понятия съществуват различия, които най-общо се изразяват в това, че “размерът на производството” се измерва с количеството продукция, която може да бъде произведена от дадено предприятие при конкретни условия, а “размерът на предприятието” характеризира количеството на съсредоточения в него жив и овеществен труд и степента на неговото използване.³

Според нас размерът на производството трябва да се свърже с количеството на произведената качествена продукция. Тъй като в условията на пазарното стопанство потребностите са движеща сила, то за да няма самоцелно производство, количеството продукция по вид, асортимент и качество следва да се произвежда след извършването на маркетинг. В противен случай може отново да се повтарят грешки от миналото, в резултат от което да се произвежда продукция, която не се търси на пазара. Не трябва да има противопоставяне между обема на производството и динамиката на потребностите.

Що се отнася до размера на предприятието, то за неговата характеристика е необходимо да се посочи, че наред с количеството на продукцията тук трябва да се имат предвид и материално-веществените и личните фактори, служещи за осъществяване на производствените процеси. Най-често се допуска противопоставяне между възможностите на стопанската единица да произведе определено количество продукция и действителното количество.

В литературата не е постигнато единомислие и по отношение на показателите, чрез които може да се определи размерът на предприятието. Например едни автори предлагат да се използва стойностният размер на основния капитал (дълготрайните материални активи), други – броят на промишлено-производствения персонал, а трети обосновават необходимостта размерът на предприятието да се определя с показателите основен капитал и брой на работещите.

Аргументите на първата група автори са, че в условията на съвременното производство, характеризиращо се с висока степен на механизация и автоматизация, стойностният размер на основния капитал предопределя количествените и качествените параметри на производството – предметите на труда, които дадено предприятие може да преработи и лимитира броя на персонала, необходим за производствено- стопанската дейност.

С оглед на практическата реализация втората група автори лесно и бързо определят и класифицират предприятията въз основа на броя на промишлено-производствения персонал. Като не отричаме познавателното значение на тези становища, ще посочим, че в условията на съвременното

³ Итин, Л. И. и К. А. Болотный . Планирование оптимального размера предприятия. М., Машиностроение, 1976, с. 11.

производство, с голямата динамика на потребностите при определяне размера на предприятието, за целта следва да се използва система от икономически показатели. Това е необходимо, тъй като върху размера на предприятието оказват съществено влияние много и различни фактори.

Най-общо тези показатели могат да се обособят в две групи:

Общи – обем на продукцията в натурално (условно-натурално) изражение; обем на продукцията (услугите) в стойностно изражение; стойностен размер на дълготрайни материални активи; брой на промишлено-производствения персонал.

Частни – количеството на използваното едномоделно оборудване; обем на преработените суровини и материали; потребена енергия и др.

Размерът на предприятието е динамична величина. Ето защо е наложително стопанските единици да се съобразяват с конкретните условия, при които трябва да функционират.

В зависимост от своя размер предприятието постига по-добри или по-лоши технико-икономически резултати. За това още при проектирането е наложително да се определи оптималният размер.

И така оптимално по размер е предприятието, което произвежда качествена продукция (извършва качествени услуги), реагира своевременно на динамиката на пазара, срокът за откупуване на инвестициите е в границите на нормативно установения, има възможност за минимизиране на производствените разходи и работи на печалба. При определянето на оптималния размер на предприятието е необходимо да се отчита конкретната бизнес-среда, в която то функционира. На тази основа се определят варианти за неговия размер.

Очевидно е, че за критерий при оптимизирането е възприет минимумът на разходите. При състоянието, в което се намира българската индустрия, характеризираща се с високи производствени разходи, приемането му е напълно логично. В същото време трябва да се отбележи, че е възможно да се използва и друг критерий.

При положение, че се възприеме разходният критерий, свързан с минимизиране на разходите, моделът за определяне размера на предприятието има следния вид:

$$P_{ec} = P_{cb}(x) + P_{pr}(x) + P_p(x) + E_n I(x) \rightarrow \min ,$$

където:

P_{ec} е общият обем на приведените разходи;

X – оптималният обем на производството, който се търси;

$P_{cb}(x)$ – разходите, които се правят във връзка с осигуряването на предприятието с материално-енергийни ресурси (разходи за организация на суровинната база и др.);

$P_{pr}(x)$ – разходите за осъществяване на производствената дейност;

$P_p(x)$ – разходите за реализация на продукцията;

E_n - нормативен коефициент на ефективност;

I – размерът на необходимите инвестиции за създаването на стопанската единица.

На практика обаче оптимален размер на предприятието не съществува, тъй като много по-бързо се променя средата, в която то функционира. Ето защо оптимален е този размер, към който трябва да се стремим, без да можем да го постигнем. По-реалистично е използването на понятието “целесъобразен размер” – размерът на предприятието, който в най-голяма степен отговаря на конкретните условия.

При разглеждането на въпроса за малките и средните предприятия е необходимо да се изясни тяхната роля в развитието на индустриалния отрасъл. За целта ще използваме данни за относителния им дял в структурата на индустрията на развитите държави. Те са важна икономическа единица в националното стопанство на всяка страна – членка на ЕС. Особено голяма е тяхната роля в такива отрасли на обработващата индустрия като машиностроене, химическа, хранително-вкусова, текстилна и др. Средно за Съюза те представляват 95% от общия брой на предприятията, някъде този дял е по-голям: Италия – 98.9%, Холандия – 97.0%. Япония – 99.4%. За някои развити страни относителният дял на заетите в малките и средните предприятия спрямо общия им брой за индустрията е следният: Япония – 72.0%, Бразилия – 67.0%, Испания – 65.0%, Италия – 43.6%, Финландия – повече от 40% и т.н. В Япония 52% от фабричното производство и 57% от добавената стойност се падат на тях. В малките и средните предприятия са заети около 81-82% от работната сила.⁴

В САЩ се смята, че в средата на 80-те години са функционирали около 15 мил. малки и средни предприятия, като повече от 75% от тях са с персонал до 10 човека. Там е заета повече от половината от работната сила в частния сектор и се произвеждат малко по-малко от половината от съвкупния обществен продукт.

От извършения преглед може да се направи заключение, че в развитите страни интересът към тези предприятия е голям и непрекъснато нараства. Освен това следва да се отбележи, че “гръбнакът” на индустрията се изгражда именно от тях.

Що се отнася обаче до останалите сектори на националното стопанство, там протичат други процеси. Например в търговията се извършва окрупняване. Въпреки картелното законодателство броят на продоволствените магазини в Германия намалява – от 160 400 през 1972 на 69 000 през 1990 г., а през 2000 г. се предвижда те да бъдат 55 000. Това е последица от дейността на големите пласментни мрежи за търговията на дребно и на широките потребителски пазари. Това е световна тенденция и България не може да остане настрана.

Въпреки че през 1982 г. в Мадрид се проведе международен конгрес за малкия бизнес и се определиха количествените и качествените критерии на малките и средните предприятия,⁵ необходимо е да се вземат под внимание препоръките на известния комитет “БОЛТОН” (Bolton Report, 1978 г.). В икономическата теория и практика на развитите страни съществуват

⁴ Предлагащите данни са систематизирани от наши и чуждестранни литературни източници.

⁵ На конгреса се препоръчва като количествен критерий да се използва броят на персонала, който за малко предприятие е до 50 човека, а за средно до 500. Като качествен критерий се посочва производствената самостоятелност и независимост.

съществени различия (използват се над 50 различни критерия) по отношение същностната характеристика на тези предприятия и на показателите, определящи количествените им параметри – обем на произведената продукция (оказани услуги), брой на персонала, стойностен размер на материално-веществените условия на производството, пазарен дял, равнище на специализация и т.н. Например за малки предприятия във Франция се смятат тези с брой на заетите от 6 до 49 човека, средни – от 50 до 500 и големи – над 500. Малки предприятия в Германия са тези с брой на заетите по-малко от 10 човека, средни – 10 - 499 и големи – над 500. В Италия малки предприятия са до 50 човека, средни – 50 - 1000 и големи – над 1000. В Япония цифрите са съответно до 50; 50 – 500 и над 500 човека. В Холандия към групата на малките и средните предприятия спадат тези стопански единици, които са с персонал до 200 човека. Различията при определянето на размера на тези предприятия в развитите страни е напълно естествено, тъй като тук рефлектират националните особености на потребление, производство и т.н.

У нас също има различия по отношение критериите за определяне същността на тези предприятия. Например проф. Д. Димитров се занимава само с малките предприятия. Според него като количествен критерий за тях може да се приложи броят на заетите, а той е в твърде широки граници – от 100 до 200 човека.⁶ Когато разглежда размерната структура на предприятията в страните с пазарна икономика, М. Димитров ги разделя на 4 размерни групи – микро-, малки, средни и големи предприятия.⁷ Ирена Петрунова (изпълнителен директор на Агенцията за МСП) също поставя въпроса за микропредприятията. Според нея за такива ще бъдат обявени тези, в които броят на заетите не надхвърля 10 души.

Тук нямаме за цел да коментираме различните становища по отношение критериите за определяне размера на предприятията от този тип. Ще посочим само, че параметрите на малките и средните предприятия трябва да се определят в зависимост от количествените и качествените им характеристики. Съобразявайки се с особеностите на икономиката в страната тези предприятия трябва да се смятат за малки и средни при сравнително по-малки инвестиции и по-къс срок на проектиране и строителство (около 18 месеца), като етапът на усвояване продължава средно 12-24 месеца и обикновено завършва с откупуване на направените инвестиции. Освен това да бъдат ефективни стопански единици, които са притежание (собственост) на юридически и физически лица и са с численост на персонала до 50 човека за малките и до 200 за средните предприятия. Тези предприятия имат малък пазарен дял, в преобладаващата част от случаите (най-вече за малките предприятия) собственикът е и мениджър и т.н.

За да участват с успех в икономическия живот те трябва:

- да имат юридическа самостоятелност;
- да притежават финансова независимост;
- да служат си със съвременна високопроизводителна техника и прогресивна технология;

⁶ За повече подробности вж. *Димитров, Д.* Малките предприятия. С., 1993, 21-23.

⁷ Вж. *Димитров, М.* Индустриална организация, С., 1997.

- да осигуряват рационално използване на материално-веществените и личните фактори на производството; позволяват дълбочинно и комплексно оползотворяване на материално-енергийните ресурси;
- да съдействат за усъвършенстване на териториалната организация на индустриалното производство и др.

В изказаното становище за малките и средните предприятия, въпреки направената уговорка, че ще се ръководим от показателите, които определят количествената страна на размера им, акцентът е поставен главно върху броя на заетите. Причините за това са темпът на инфлация, засягаща стойностния размер на обема на произвежданата продукция (извършваните услуги) и дълготрайните материални активи. Към посоченото за показателя "стойностен размер на дълготрайните материални активи" трябва да се прибави и това, че той се изменя в широки граници по отделни производства. В стопанските единици технико-технологичното и организационното равнище на производството е различно, те имат различна възрастова и производствено-технологична структура на оборудването и т.н.

Тежкото положение, в което се намира индустрията, предопределя задачите, които трябва да решават малките и средните предприятия. Като такива можем да посочим:

1. С изграждането и функционирането на малки и средни предприятия се цели по-пълното задоволяване на потребностите, което предопределя голямото разнообразие от форми. Чрез тях може да се постигне съществен принос и в увеличаване обема и ефективността от износа на основата на подобряване на продукцията и минимизиране на производствените разходи.

2. Промяна във формата на собственост. Поради необходимостта от малък размер на инвестициите тези предприятия, по-лесно могат да станат частна собственост, отколкото големите. Това може да се постигне или чрез тяхната приватизация, или чрез изграждането на нови предприятия.

3. Привличане на чуждестранни инвестиции. Поради съществуващата несигурност (неуредена нормативна база, нелоялна конкуренция, неетични отношения между партньори или конкуренти) развитите страни (най-вече частни лица) се страхуват да инвестират в страната. При малките и средните предприятия този риск е значително по-ограничен, защото средствата, които са необходими, са значително по-малки.

4. Подобряване използването на предметите на труда. В големите предприятия на отрасъла се допускат големи производствени загуби, непълно се използват суровините, материалите и отпадъците.

5. Непрекъснато експериментиране и внедряване на новости в производството⁸ по отношение както на обновяването на продукцията, така и на повишаването на технико-технологичното и организационното равнище на производството.

За ефективното развитие на малък и среден бизнес е необходимо законодателното регулиране процеса. Редица специалисти отбелязват липсата

⁸ Поради своята мобилност тези предприятия са по-оперативни при използване технически, технологически, продуктови, организационни и други новости.

на адекватна нормативна база.⁹ За съжаление у нас все още няма Закон за малките и средните предприятия, въпреки че бяха подработени няколко проектозакона. Чрез законодателството може да се регламентира и помощта на държавата за развитието на тези необходими за сегашния етап предприятия. Засега у нас помощта на държавата има най-вече декларативен характер.

В индустриално развитите страни държавата правилно оценява ролята на тези стопански единици. Стига се до извода, че от първостепенно значение за устойчивото развитие на националното стопанство, а оттам за жизненото равнище на населението е стабилното развитие на малкия и средния бизнес. Не случайно в Япония още през 1963 г. е приет Основен закон за малките и средните предприятия. Там помощта на държавата е твърде разнородна. Известна е т.нар. "Политика на дребните капитали", която се провежда най-вече в четири основни насоки:

Първата е свързана със създадената програма за обновяване и структурно укрепване на онези от тях, които страдат от структурна рецесия. За излизане от създадената ситуация правителството поощрява предприемачите да организират съвместни мероприятия (да създават асоциации), като по този начин общо управляват стопанските единици. Освен това програмата осигурява ръководство, консултации, обучение на персонала и т.н.

Втората насока засяга укрепването на финансовата стабилност на малките и средните предприятия, като те могат да разчитат на Правителствена гаранционна кредитна система. Съществено място тук заемат и данъците.

Третата се отнася до осигуряване достъпа на малките и средните предприятия до правителствените доставки.

Четвъртата насока се свързва с разработването на политически мерки, които да улесняват тяхното развитие.

У нас държавата би трябвало да подпомага малките и средните предприятия главно в:

- осигуряване на финансови ресурси;
- предоставяне на информация за състоянието на пазарите (външни и вътрешни);
- консултантска помощ при внедряване на новостите в производството нови продукти, техника, технологии и др.;
- нормативно улеснен достъп до определен сегмент на пазара и т.н.

Твърде важен въпрос за развитието на предприятията от този тип е данъчната система. Засега у нас тя не е ефикасна и не стимулира тяхната дейност. Ако искаме да развиваме такъв бизнес, то е наложително данъчната система да се промени. Още повече, че в прехода към пазарно стопанство следва да се предоставят данъчни облекчения за дейността им.

Не трябва да се отминава и проблемът за персонала. Особеностите на тези предприятия оказват влияние и върху заетите. Например в преобладаващата част от случаите мениджърът е и собственик на малкото предприятие. Освен това наред с управленски функции той трябва да

⁹ За повече подробности вж. *Андреева, М.* Бизнес диагностика на малкия и средния бизнес. Варна, 1994 г. и др.

извършва и изпълнителски. За съжаление у нас все още липсват учебни звена, които да подготвят хора за този тип стопански единици.

За утвърждаването и ефективното функциониране на малките и средните предприятия е наложително да се изгради структурно звено, което да координира тази дейност. В България такава функция трябва да изпълнява Агенцията за малките и средните предприятия. Тя обаче задължително следва да се отличава по своята дейност от досега познатите управленски "шапки". Предложената агенция (може да има и друго наименование) би трябвало да проявява инициатива и да разработва програми, да изразява становища и виждания и да предлага консултантска помощ за развитието на този вид бизнес. Изграждането ѝ трябва да бъде на принципа на доброволността и да не принуждава всички малки и средни предприятия да участват в него.

Намесата на държавата при изграждането и функционирането на малките и средните предприятия е наложително.¹⁰ Красноречив пример в това отношение са развитите страни. Нещо повече, този проблем стои в основата на предизборните платформи на техните партии. Той никога не е бил обект на толкова голямо внимание от страна на политиците, както сега.

Функционирането на малките и средните предприятия преминава през определени етапи, които влияят върху ефективността на тези структурни звена. Всеки етап има свои особености, с които най-добре следва да бъдат запознати мениджърите, за да могат да предвиждат нежеланите промени и да управляват стопанските единици рационално. В икономическата литература се предлагат множество различни модели за развитието им.¹¹ Значително по-малко информация има за малките, а за средните предприятия този проблем почти не се разглежда.

Изхождайки от практическата значимост на проблема развитието на малките и средните предприятия преминава през няколко етапа:

- а) старт;
- б) утвърждаване;
- в) разширяване (експанзия);
- г) зрялост;
- д) промяна (обновяване, прерастване, фалит).

Схематично тези етапи могат да се представят по следния начин:

¹⁰ Нашата практика убедително доказва тази необходимост.

¹¹ Вж. *Димитров, Д.* Цит. съч. 42-53.

Първият етап започва с проучване възможностите за изграждане на предприятието. За целта се оценяват потребностите от даден вид стоки и условията и факторите (природни, демографски, технико-технологични, икономически, транспорт и т.н.), които влияят върху изграждането и функционирането на тези стопански единици. Принципите на териториалната организация на индустриалното производство следва да се отчитат също. Разработват се различни варианти за избор на икономически район, на място в него и на площадка за изграждане на предприятието. Избира се най-оптималният и се пристъпва към проектирането и изграждането му. Много важно е да се спазва срокът на строителството, възможностите за осъществяване на рационални производствени връзки с други структурни звена и т.н. След изграждането на предприятието се пристъпва към усвояване на изградените производствени мощности. Правилното определяне на целите на развитието на предприятието и неговото ресурсно осигуряване са от особено значение тук.

Вторият етап е логично продължение на първия. При него производителите трябва да поставят в центъра на своята дейност потребителите. За да се утвърдят на пазара (вътрешен и международен), малките и средните предприятия следва да се стремят да открият своите пазарни ниши. Техният успех се свързва с: а) производството на нови или на други, но непроизвеждани в момента стоки; б) предлагане на стоки с по-високо качество; в) снижаване на производствените разходи, а оттам и намаляване на цените; г) положителни промени в начина на предлагане на стоките; д) активна реклама и т.н. По този начин малките и средните предприятия могат реално да се утвърдят в икономическата действителност.

През третия етап се търсят възможности за разширяване на производството и пазарите. За целта обаче трябва да се създадат необходимите предпоставки – технически, технологични, организационни, икономически и др. Много важна е и ролята на мениджърския екип.

Четвъртият етап се отличава с постигането на стабилни технико-икономически показатели. Стопанската единица е необходимо своевременно да реагира на промените в бизнес-средата. Нежеланото влияние на редица

негативни фактори е добре предварително да се предвиди, за да не се нарушава равновесието в производствената система. Мениджърският екип следва да отчита действието както на вътрешните, така и на външните фактори. Този етап може да продължи няколко месеца или няколко години.

Етапът, свързан с промяната, може да се реализира в следните направления: обновяване; прерастване; фалит.

Обновяването се състои в съществени промени в малките и средните предприятия, но запазване в общи линии на тяхното съдържание. Трябва да е ясно, че колкото и добре да работи дадено предприятие, в определен момент са необходими някакви положителни промени. В случая те могат да бъдат свързани преди всичко с техника, технология, организация и т.н.

Малките и средните предприятия могат да прераснат в големи, но ако са на лице необходимите условия. В противен случай само въз основа на нереални амбиции е възможно предприятието да бъде доведено до фалит. Той обаче не трябва да се свързва единствено със стремежа за разрастване. За него има и много други причини – несъобразяване с потребителите и околната бизнес-среда, незаинтересуваност и безотговорност на персонала, слабости на мениджърския екип и вземаните управленски решения и т.н.

Ако пред малките и средните предприятия е поставена целта за развитие, различните стратегии за растеж могат да се обединят в две основни групи¹²: вътрешен растеж и външен.

Към първата група спадат продуктовото развитие и продуктовата диверсификация, а към втората се отнасят закупуването на нов бизнес, фрайчайзинг, включване в субконтракторна верига и в предприемаческа мрежа, интернационализиране на бизнеса.

Логическата последователност в развитието на малките и средните предприятия изисква преминаване през предложените етапи. Пропускането на някои от тях означава в почти всички случаи фалит.

По-нататъшното развитие на индустрията трябва да се осъществява на основата на различни по размер предприятия (малки, средни и големи). При разглеждането на връзките между тях могат да се посочат основните насоки на дейността на малките и средните предприятия. Въпреки че съществуват големи и разнообразни възможности, ще се опитаме да класифицираме производствените връзки на предприятията на отрасъла в следните групи:

1. Поради своите особености малките и средните предприятия могат да се ориентират към основни традиционни производства. Обект на дейността им следва да бъдат също нови производства, както непроизвеждани в момента, но търсени на пазара по-стари, "позабравени" от големите предприятия стоки (услуги). Това е едната страна на разглеждания проблем – конкуренцията между различните по размер предприятия.

Втората страна се свързва със съвместното производство на индустриални стоки от различни по размер предприятия. Възможна е специализация на малки и средни предприятия за производство на материали и полуфабрикати, които да претърпят по-нататъшна обработка в големи предприятия. Освен това първите могат да бъдат ориентирани към експериментирание на новости, които да бъдат внедрени в производството на

¹² За повече подробности вж. *Тодоров, К.. Предприемачество – дребен бизнес. С., 1997.*

големите предприятия. В практиката на развитите страни се срещат и обратните – големите предприятия да дават материали и полуфабрикати на малките и средните, които да произвеждат готовото, крайното изделие.

2. Малките и средните предприятия могат да се насочат към използването на отпадъците от производствено-стопанската дейност на големите предприятия.

3. Обект на производствено-стопанска дейност на този тип предприятия може да бъде извършване на ремонт, производство на инструменти, прибори и енергия. Възможно е малки и средни предприятия да се специализират в оказване на ремонтни услуги на други стопански единици от отрасъла.

4. Възможно е да бъдат обособени стопански единици, които да извършват транспортни услуги на други предприятия.

В икономическата литература се предлагат различни видове малки и средни предприятия. Например в монографията "Малките предприятия в самоуправляващите се териториални общности" се посочват четири вида малки предприятия, които са "условно разграничени в зависимост от целите и задачите, които са поставени пред тях.

- малки предприятия, които доизграждат и укрепват общественото разделение и кооперацията на труда, формират стабилен "тил" на едрото промишлено производство;

- иновационни малки предприятия, които бързо възприемат новите перспективни постижения на НИР и внедряването им в редовно производство предават съответното постижение на заинтересуваните големи предприятия;

- малки предприятия за гъвкаво задоволяване потребностите от стоки и услуги за населението, за насищане на пазара с модни, луксозни и дефицитни стоки и формиране на нови потребности;

- малки предприятия за решаване на неотложни проблеми на социално-икономическото развитие на общините, комплексно развитие и използване на тяхната инфраструктура."¹³

Проф. Димитров говори за типове малки предприятия и ги комбинира в класификация в зависимост главно от два критерия.¹⁴ Според предназначението на произведената продукция (първия критерий) малките предприятия се делят на:

- произвеждащи продукция (услуги) за задоволяване потребностите на други стопански единици;

- продукцията (услугите) на тези предприятия е предназначена за удовлетворяване потребностите на населеното място или селищната система, към която стопанската единица принадлежи териториално;

- обект на дейността им са стоки за удовлетворяване потребностите на страната и за износ.

¹³ За повече подробности вж. Хрелев, С. и др. Малките и средните предприятия в самоуправляващите се общности. Варна, 1988, с. 30.

¹⁴ Вж. Димитров, Д. Цит. съч., 26-36.

Вторият критерий е по отношение степента на специализация. Според него малките предприятия могат да бъдат с ниска, средна и висока степен на специализация.

От направения преглед се вижда, че класификациите се отнасят само за малките предприятия, а нищо не се споменава за средните. Трябва да отбележим, че предложената групировка на малките и средните предприятия е изградена на база възможностите за тяхното практическо използване. Тези предприятия могат да се разграничават също по своята производствено-стопанска дейност. Според този критерий те са:

а) стопански единици, които извършват първична обработка на суровините до получаването на материали и полуфабрикати, по-нататъшната обработка на които продължава в други предприятия;

б) малки и средни предприятия, които затварят целия производствен процес – произвеждат готови изделия.

От гледна точка на използваните постижения на науката и техниката, малките и средните предприятия се групират по следния начин:

а) стопански единици, които се занимават изцяло с индустриална дейност, като използват класически или нови технологии, специализирано и високопроизводително оборудване и персонал с необходимата квалификация;

б) предприятия, които освен с индустриална се ангажират и с научноизследователска дейност (лицензна, оказване на научно-техническа помощ и др.);

в) предприятия, които са насочени изцяло към разработване и експериментиране на новости.

При изясняването на въпроса за техните характерни черти трябва да се има предвид, че те са взаимосвързани и се проявяват като предпоставки за постигането на положителен ефект при функционирането им. По-важните са:

- малък брой на персонала;
- високо равнище на специализация;
- мобилност;
- опростена производствена и управленска структура;
- високо технико-технологично и организационно равнище;
- минимален размер на инвестициите;
- кратък срок на тяхното изграждане и откупуване на вложените инвестиции.

Положителните качества на малките и средните предприятия произтичат от техните характерни черти. Като такива можем да посочим.

1. Мобилност на производството. Те реагират своевременно на потребностите на пазара и за кратко време могат да подобрят качеството на продукцията. Възможностите за сравнително бързото преминаване от едно производство към друго трябва да се търсят в използваната техника, технология и в организацията на производството и труда.

2. За изграждането им и осъществяването на производството в тях са необходими сравнително малко средства. Съкращава се времето за проектиране, доставяне на оборудването, за строително-монтажни работи, въвеждане в експлоатация и усвояване на мощностите. Постига се висока и по-бърза възвращаемост на инвестираните средства. Затова въпреки

липсата на гаранции и чужди фирми проявяват интерес към изграждането на такива предприятия у нас. При невъзможността за изграждането им води със собствени средства е да се създадат съвместни фирми, като се прецизира дяловото участие на чуждата страна.

3. Рационално използване на наличните материално-енергийни ресурси. Това до увеличаване качеството на произвежданата продукция, намаляване производствените разходи на единица продукция и повишаване на нейната конкурентоспособност.

4. Малките и средните предприятия имат опростена производствена структура, съдържаща по-малко звена. На тази основа може да се оптимизира не само производствената, но и управленската структура. Възможно е да се създаде цялостна система за управление от влизането на предмета на труда до произвеждането на готовия продукт.

5. Създаване на материални условия и предпоставки за по-успешно и с по-малък риск внедряване на наши и чужди научно-технически постижения. Ако полученият резултат е неблагоприятен, направените разходи на суровини, материали, работна заплата и т.н. са значително по-малко. Освен това тук е възможно по-лесно да се регулира количеството на произвежданата продукция. За намаляване на риска да голяма степен влияе мобилността, например бързото преминаване от една технология към друга и т.н.

6. Постигане на оптимално разполагане на предприятията или до суровинните зони, или до районите, свързани с потреблението на стоките (услугите). Вследствие на това транспортните разходи намаляват, а оттам и разходите за единица продукция. Като прибавим и сегашните многобройни кръстосани превози поради отдалечеността на някои големи стопански единици както от източниците на суровини, така и от потребителите, става ясно колко е нужно успешното решаване на този проблем.

7. Значително по-лесно се извършва контрол върху цялата производствено-стопанска дейност, който по-нататък прераства в самоконтрол. Именно това е гаранция за високо качество на произвежданите изделия. По този начин на вътрешния и международния пазар ще се предлагат стоки, които се отличават с високо качество.

8. Чрез малките и средните предприятия се създават нови работни места. Със закриването на редица неефективни производства се увеличава броят на безработните. Част от тях могат да намерят работа именно в тези стопански единици. Тук се проявява и социалното значение на малките и средните предприятия.

9. По-лесно се осъществява нормирането на труда и изграждането на научнообосновани норми за разход на предмети на труда. Това се обяснява с извършването на значително по-малко на брой операции и използването на по-малко суровини и материали, отколкото в големите предприятия. Тук нормите могат да се наблюдават, анализират и усъвършенстват непрекъснато.

За дисциплината на труда трябва да се отбележи, че особеностите на тези предприятия (малоброен персонал и др.) не създават обективни възможности за нарушаване както на трудовата, така и на технологичната дисциплина.

10. Осъществяване на производствено-стопанската дейност със значително по-малко партньори, което е предпоставка за по-доброто координиране на отношенията помежду им.

Наред с посоченото тези стопански единици притежават и редица други предимства. Но те не са лишени и от недостатъци:

а) честата смяна на произвежданите изделия изисква време за усвояване на новите производства;

б) не е възможно да се използва във всички случаи строго специализирана техника;

в) за някои предприятия е необходимо изграждане на специализирана за тях инфраструктура;

г) липсват специалисти по различни функционални дейности;

д) ограничена възможност по отношение на инвестициите.¹⁵

При своето функциониране малките и средните предприятия се сблъскват с широк кръг от проблеми. Въпреки тяхното разнообразие Бл. Благоев и Н. Църев¹⁶ твърде успешно ги групират и подреждат по важност в следния ред:

- неплатежоспособни клиенти;
- несигурна икономическа среда;
- неосигурени вътрешни пазари;
- финансови проблеми;
- неосигурени външни пазари;
- конкурентен внос.

Изясняването на същностната характеристика на малките и средните предприятия е твърде важно за тяхното практическо реализиране. Тези стопански единици са крайно необходими за настоящото и бъдещото развитие на индустрията. Те ще бъдат в основата на по-доброто задоволяване на населението със стоки (услуги).

II. Фактори, влияещи върху изграждането и развитието на малките и средните предприятия

За да могат малките и средните предприятия да функционират ефективно, е необходимо да се изследват факторите, които влияят върху тяхното изграждане, а впоследствие и върху тяхното развитие. С оглед практическото реализиране на този процес с подчертана значимост са следните фактори:

1. Динамиката на потребностите

Стокопроизводителите трябва добре да знаят, че в условията на пазарното стопанство определящи са потребностите. Те са двигател на производството. Тук трябва да се посочи, че потреблението и производството са двете взаимнообособени страни на единния процес на общественото производство. Потребностите са динамична величина, която постоянно се

¹⁵ За повече подробности вж. *Тодоров, К.* и др. Развитие на дребния бизнес и предприемачеството. С., УНСС, 1993, 2-3.

¹⁶ За повече подробности вж. *Благоев, Б.* и др. Бизнес диагностика на малкия и средния бизнес. Варна, 1994.

развива и изменя и е по-голяма, отколкото при производството. Създаването противоречие между динамиката на потреблението и производството е двигател за по-нататъшно развитие. Мобилността на малките и средните предприятия съдейства за значително по-бързо преустрояване на производството, отколкото в големите, към динамика на потребностите.

Преди изграждането на малки и средни предприятия е необходимо да се изучат потребностите на населението от стоки (услуги), като се отчита и неговата платежоспособност. Трябва да се определят също и структурата и пропорциите в развитието на потребностите. Следва да се отчита и фактът, че задоволяването със стоки (услуги) по територията на страната не е еднакво.

При изследване действието на този фактор е необходимо да се обърне внимание на следните основни моменти:

- състояние и динамика на вътрешния и международния пазар;
- наличие на други производители (конкуренти);
- внос на идентични или подобни стоки;
- традициите в потреблението на дадени стоки;
- стремежът към обогатяване продуктовата структура на предприятията и повишаване качеството на продукцията;
- развитие на туризма у нас;
- взаимозаменяемостта на едни индустриални стоки (услуги) с други;
- възможностите на стоките за износ и др.

При проучването на международния пазар трябва да се има предвид, че на пазарите на развитите страни нашите изделия най-трудно могат да се реализират, тъй като тези пазари са добре снабдени със стоки и услуги. Българските производители биха имали значително по-големи успехи, ако предлагат продукцията си на пазарите на страните от Източна Европа, Близкия Изток и т.н.

За да участват ефективно на пазарите (вътрешния и международния) производителите трябва да знаят ключовете за това. Според нас за малките и средните предприятия те са следните:

Повишаване на интензивността на потребностите

Поставяйки в центъра на своя успех клиента, стопанските единици трябва да отчитат неговите желания, представи, потребности, проблеми, изисквания и др. Има стоки (услуги), които са жизненоважни за него и той се стреми на всяка цена да ги получи. В същото време има и такива, които не са му така необходими. Важното тук е да се извърши групиране на стоките (услугите) – средства на труда или предмети за потребление и да се изследва къде ще се потребяват.

При стоки с ниско търсене (ниска интензивност) е наложително да се набележат мероприятия за нарастване на търсенето: а) откриване и решаване на проблемите на клиента; б) усъвършенстване на рекламната дейност; в) създаване на нови потребности; г) сегментиране на пазара и т.н.

Приближаването до клиента във времето и пространството е важна насока за повишаване интензивността на потребностите. Това зависи и от вида на стоката.

Акцентиране върху по-доброто качество на стоката.

Тук се изисква да се повиши качеството на стоките (услугите) и задоволяването на клиентите, като последните бъдат много добре информирани за това. Клиентът възприема субективно качеството на стоката и я сравнява с тази на конкурента. Той трябва да се убеди, че предлаганата му стоката е по-висококачествена и да заплати за това определена цена, а също, че получаваната полза, поради по-високото качество е по-голяма, отколкото заплатената разлика в цената.

Профилиране чрез предимство в цената

На практика този ключ може да се реализира чрез намаляване на разходите и чрез ценовия имидж на фирмата. В случая има два критични момента, извън които не бива да се излиза. Единият е “икономически крайната цена”. При по-висока от крайната цена потребителят оценява стоката като прекалено скъпа. Другият момент е известен като “психологическа базова цена”. При намаляване цената на стоката под този момент потребителят я смята като некачествена. И в двата случая резултатът е един и същ – стоката не се купува.

В зависимост от възможностите за намаляване на цените фирмата може да приеме различни стратегии спрямо конкурентите:

- на проникване – намаляване на цената, когато качеството на стоките е еднакво с това на конкурентите;
- на подбор – при нови продукти, когато търсенето е относително независимо от цената;
- на равенство на цените – когато пазарът е сегментиран.¹⁷

Способност за налагане на пазара, т.е. до каква степен предприятието

има възможност да утвърди своите стоки (услуги)

На практика тя се реализира в три насоки:

- 1) Комуникативно налагане. Изгражда се на базата на рекламата и имиджа на фирмата. Степента на популярност може да бъде засилена, подчертана или непроменена.
- 2) Дистрибутивно налагане. То обхваща въпроси по отношение на: място и система на продажбите, удобства при покупката, близост и връзки с клиентите и др.
- 3) Търговско налагане. Акцентът тук се поставя върху дейността на продавачите.

2. Суровинната база и свързаният с нея транспортен фактор

Съществено е влиянието на суровинната база и естествените ресурси на страната върху изграждането и функционирането на малките и средните предприятия. Характерно е, че преобладаващата част от индустриалните стопански единици използват вносни суровини и материали. Ето защо те трябва да се съобразяват с конюнктурата на международния пазар. Поради това този фактор ограничава окрупняването на производството.

¹⁷ Луканов, К., П. Пенчев. Разходи и ценообразуване. Сливен, 1994, с. 105.

Суровинната база и транспортният фактор наред с другите трябва да стоят в обсега на вниманието при строителството на малки и средни предприятия. Основното тук е комплексното и дълбочинното използване на суровините. Една от целите, които се преследват с изграждането на такива предприятия, е намаляването на редица вносни стоки и разширяването на обхвата на производствата за оползотворяване на индустриалните отпадъци.

3. Иновационната дейност

Тя е не само важен фактор при изграждането, но и необходимо условие за ефективното функциониране на тези предприятия. Между иновационните процеси и ефективността на малките и средните предприятия съществува двустранна връзка. От една страна, иновационната дейност е предпоставка за повишаване икономическата и социалната ефективност на производството в малките и средните предприятия, а от друга – чрез строителството на тези предприятия се ускоряват иновационните процеси. В този смисъл чрез изграждането на малки и средни предприятия се решават проблемите, свързани с внедряването на постиженията на науката и техниката.

Въвеждането на научни и технически постижения в малките и средните предприятия има това предимство, че се инвестират парични средства при незначителен риск, а при евентуален неуспех се засягат малък брой работещи и неголеми инвестиции.

При тези предприятия в зависимост от сферата на тяхната дейност им успоредно със съвременната високопроизводителна техника е възможно по пътя на модернизацията да се подобрят качествата на по-старите машини и те пълноценно да се използват в производствения процес.

В условията на съвременното производство автоматизацията е необходима както за големите, така и за малките и средните предприятия.¹⁸ Този проблем се решава по различен начин т.е. за едни предприятия се осъществява пълна автоматизация на производствените процеси, а в други автоматизират отделни операции. Тук е необходимо да се вземат предвид и последиците от автоматизацията – тя изисква повече квалифицирани изпълнители, с което се изменя структурата на персонала.

В малките и средните предприятия съществуват големи възможности за разработване и внедряване на нови или усъвършенстване на съществуващите технологии. В най-обобщен вид те се изразяват в това, че на практика значително по-лесно се експериментират и внедряват новите технологии. Същевременно разностранната производствено-стопанска дейност в тях стимулира непрекъснатото обновяване и качествено усъвършенстване на прилаганите технологии.

Внедряването на съвременна техника и повишаването на технико-технологичното равнище на производството изискват внасянето на адекватни промени в равнището на организацията на производството и труда. Въвеждането на нови, по-съвършени форми на организация е предпоставка за повишаване ефективността на производствено-стопанската дейност.

4. Трудови ресурси

¹⁸ Делът на автоматизираните операции в нашата индустрия е твърде малък – около 4%.

Върху изграждането на малки и средни предприятия съществено влияние оказва и този фактор. Тук наред с постигането на икономическа ефективност се цели и социална – ангажиране на част от безработните.

В настоящия момент е твърде важно да се разкриват нови работни места. Опитът на развитите страни може да се използва и у нас. Например в публикация на в. "Таймс" се посочва, че за периода 1985-1987 г. във Великобритания фирми с брой на заетите от 5 до 20 човека са създали 290 хил. работни места, с численост на персонала между 25-49 – 800 хил. работни места, стопански единици, в които работят от 100 до 999 – 190 хил. работни места и фирми с брой на заетите над 1000 човека – 111 хил. работни места. Явно е че преобладаващата част от работните места за посочения период са разкрити в малки и средни фирми.

Под влияние на иновационните процеси се увеличава сложният и висококвалифицираният труд. В резултат от това се изменя и структурата на промишлено-производствения персонал. Новата техника и сложните технологични операции изискват висока квалификация, която невинаги е налице и често пъти се нарушава връзката човек-машина.

Малките и средните предприятия са подходящо средство за развитие на производствено-стопанската дейност в териториалните единици, а също и създават нови центрове за привличане на трудови ресурси и за икономическо разтоварване на големите производствено-териториални единици. Създава се възможност за използване на значителна част от безработните. Модерните материално-веществени условия на производството ще създават условия за творческа реализация на персонала.

5. Международното разделение на труда

Важно е правилно да се изяснят производствата, в които отрасълът ще търси да развива своята специализация в международното разделение на труда. Тук съществено значение има пазарът, на който се предлагат стоките. Например страните от ЕС трудно допускат износа на определени стоки (вино, цигари и др.) от България. Ето защо трябва да се търсят възможности тази продукция да се изнася на други пазари, а на пазара на ЕС да се предлагат други стоки (главно нови), които се търсят и няма ограничения за износ там. Необходимо е постоянно да се правят корекции в производството в зависимост от тенденциите и перспективите на международния пазар. Стремешът на производителите трябва да бъде насочен към поддържане и разширяване на пазарните позиции, но винаги при растяща ефективност.

6. Формите на организация на общественото производство

Степента на развитие на формите на организация на общественото производство (концентрация, специализация, коопериране и комбиниране) съществено влияние върху изграждането на малки и средни предприятия. Тези форми съдействат за: оптимизиране размера на предприятието; изграждане на правилни връзки между различните по размер стопански единици (големи, средни и малки); намаляване на транспортните разстояния, а оттам и на транспортните разходи и т.н.

Концентрацията на производството "извиква на живот" малките и средните предприятия. Редица дейности, неефективни за големите предприятия, са предпочитан обект за производствено-стопанската дейност

от страна на тези предприятия. Практиката показва, че за повишаване ефективността на производството е необходимо икономически обосновано съчетаване на големи, средни и малки предприятия.

Оптималният вариант на съчетаване на различните технологични производства означава и определяне равнището на специализация на производството. Ето защо още с проектирането на малките и средните предприятия този процес трябва да бъде обвързан с тяхната специализация.

Високата степен на специализация в тях поражда необходимост от свързване на различни дейности (различни стопански единици) в рамките на даден икономически район. Обвързването на различни производства е предпоставка за обогатяване на продуктовата структура на отрасъла.

7. Чуждите инвестиции

Използването на морално и физически остаряло оборудване в индустрията ще спира процесите на подобряване качеството на произвежданата продукция (извършваните услуги), но наред с това ще води и до нарастване на производствените разходи. На съвременния етап е наложително обновяване на материално-веществените условия на производството в отрасъла за да може той да отговори на съвременните изисквания. За целта са необходими значителни средства, които на практика липсват. Очевидно е, че въпреки доброто желание, България не разполага с тези средства, които да могат да обновят отрасъла и въз основа на него да се осъществи структурно преустройство на икономиката с оглед постигане на ефективното ѝ функциониране в пазарни условия.

За излизане от създадалото се положение единственият изход е ползване на капитали отвън. Редица страни потвърждават правилността на тази теза. Използвайки чужд капитал, съчетан с правилна оценка на трудовите ресурси и техните особености, както и спецификата на природните дадености, редица страни, най-вече в Източна Азия, извършиха икономически скокове в своето развитие.

Точно обратна е тенденцията в момента у нас. Страната е на едно от последните места по привличане на чужди инвестиции.

Отчитайки редица особености, в т.ч. и особеностите на малките и средните предприятия, редица чужди фирми са склонни да инвестират в такива стопански единици. Това също е един от основните фактори, който влияе върху изграждането на предприятия от такъв тип. Наред с преценяването на чуждестранното дялово участие трябва да се търсят и възможности тези предприятия да откупват чуждите инвестиции с готова продукция в натурално изражение.

Наред с посочените фактори върху изграждането и функционирането на малките и средните предприятия оказват въздействие и редица други. Силата на тези въздействия е различна, а в редица случаи и разнопосочна. Всичко това показва, че факторите трябва да се отчитат при изграждането на тези стопански единици с оглед да се постигне ефективното им функциониране.

*

Индустрията на България се характеризира с висока степен на концентрация на производството, която е оказвала неблагоприятно влияние върху цялостното ѝ развитие. В годините на т.нар. преход към пазарна икономика кризата, в т.ч. и в индустриалния отрасъл, се задълбочава. Възможност за положителни промени в отрасъла е изграждането и на функционални малки и средни предприятия. Още повече, че са на лице и предпоставки за това функциониране. Необходимо е да се постигне балансираност между различните по размер предприятия.

Изясняването на същността и особеностите на този тип стопански единици ще допринесе за практическото реализиране на проблема. На сегашния етап те ще съдействат за по-безболезненото осъществяване на структурната реформа, съдействайки за оживление и вътрешна динамика в развитието на цялата икономическа система.

В индустрията малките и средните предприятия не са преходни. Те са жизнено необходими за сегашното и бъдещото ни икономическо развитие.

МАЛКИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ В ИНДУСТРИЯТА

Пенчо Пенчев
(Резюме)

Разкрити са мястото и значението на малките и средните предприятия за развитието на индустрията в България, като е направен паралел между състоянието у нас и в развитите страни.

Акцентът е поставен върху изясняването на същностната характеристика на тези стопански единици. Аргументирана е тезата, че без такава характеристика, която да има и законодателна форма, не могат да се очакват положителни резултати. Отделя се нужното внимание и на факторите, които влияят върху изграждането и функционирането на малките и средните предприятия. В разработката е подчертано, че предприятията от такъв тип са непреходни. Те са жизнено необходими не само сега, но и за в бъдеще.

THE SMALL AND THE MEDIUM SIZE ENTERPRISES IN THE INDUSTRY

Pencho Penchev
(Summary)

In this study we show the importance of the small and middle enterprises for the industrial development of Bulgaria by comparison with the economic situation in the more developed countries.

The emphasized point here is the clarifying of the essential characteristics of these economic units. We support the thesis that without such a characteristics, which should be in a legislative form too, we can not expect positive results. We also pay attention to the factors that infer the formation and functioning of the small and middle enterprises. In the study we emphasize that enterprises of such type are not transitional. They are and will be of vital importance not only now but in future too.